X'JISWA L-MALTI

Mindu ħareġ il-"Malti", ġietni xewqa kbira li jiena wkoll ingħin lil dawn ir-rġiel, li qegħdin jaħdmu għall-ġieħ ta' lsienna, l-aktar billi nikteb xi ħaġa ta' fejda, għall-ġid u għat-tagħlim ta' min jaqraha. Imma issa ħaġa u issa oħra, qatt ma qbadt nikteb, u ħabbilt moħħi wkoll ħafna fuqiex sejjer nikteb! Ħsibt u rajt li ma stajtx nagħmel ħaġa aħjar ħlief li nuri l-ħtieġa u l-għajnuna li jatina l-lsien tagħna. U dan il-malti għal fejn nitgħallmuh? X'jista' jiswielna? Għal fejn noqogħdu nħabblu moħħna fuqu? Hekk sejrin ilabalbu l-egħdewwa ta' lsienna, u dawk li m'humiex egħdewwa wkoll. Dan li sejjer nikteb ikun tweġiba għal dawn il-mistoqsijiet.

Bil-malti ma naqalgħux ħobż, mela għal fejn nitgħallmuh? Huwa l-bniedem igħix biss bil-ħobż? Huwa l-bniedem barra minn ġismu ma għandux ukoll ruħu, li jixraq li jżejjinha bil-għerf. Il-għerf fi żmenijietna kiber wisq, l-aktar fuq il-ġrajja u l-ilsna tal-lvant. Fi żmenijietna, il-għorrief ta' l-Ewropa marru fil-Palestina u fil-Mesopotamja, u hemm, fost il-ħerba, sabu l-fdal ta' bliet kbar, u kotba, u djar u minn kollox. U billi l-kotba mqaddsa, li għandna, ġejjin mil-lvant, hekk ukoll kiber it-tfittix u l-għerf fuq il-kotba mqaddsa. U ħawn naraw kemm jiswa l-malti għal dan it-tfittix. Qabel xejn, il-lsien li bih huma miktubin il-kotba tal-Għaqda l-Qadima huwa l-lsien lhudi. U dan il-lsien lhudi hu lsien xami li jixbah wisq lill-malti tagħna, u għalhekk aħna l-Maltin nitgħallmu l-lhudi bl-akbar ħeffa, u meta wieħed jaf il-lsien lhudi sewwa jista' jifhem aħjar il-kotba mqaddsa. Mhux dan biss, imma l-ilsna l-oħra tal-lvant, bħal ma huma l-babiloniż, is-sirjak, l-aramajk, kollha jixbhu l-Malti. Inġibu xi kelmtejn bil-babiloniż, il-lsien ta' dik il-belt li fil-qedem kienet tbażża' d-dinja bil-qawwa tagħha, biex taraw is-sewwa. Bil-babiloniż omm hi *ummu*, għoġol *agalu*, oħt *aħotu*, ħu *aħ*, lsien *lisanu*, kelb, *kelbu*. Qegħdin taraw kif il-babiloniż, wieħed minn l-eqdem ilsna xamîn, jixbah lill-malti tagħna!

Imma biex wieħed jitkixxef fuq in-nies u l-ġrajja tal-lvant, mhux biss jeħtieġlu jkun jaf l-ilsna tal-lvant, imma wkoll jeħtieġlu li jkun jaf jaqrahom sewwa. Meta l-ewwel darba mort nitgħal-lem bil-lhudi, is-surmast staqsieni jiniex Malti, u mita għidtlu "iva", kalli li jien stajt naqra l-lhudi aħjar ħafna minn sħabi,

billi l-malti lsien xami. U jiena rajt malajr li hu kien qal is-sewwa, għaliex sħabi l-Ingliżi u l-Ġermaniżi tgħallmu jgħidu sewwa l-*h* (hè) u l-*ħ* (ħet) imma ħadd minnhom qatt ma tgħallem igħid il-*għajn* u l-*qof*. U kemm-il darba l-għorrief żelqu fin-niexef, u tqarqu bl-ikrah imħabba f'xi ittra li ma qrawx sewwa. Hekk dari kienu jaħsbu li l-*profeta* Isaia kien bin *Amos*, profeta wkoll, għaliex Isaia jissejjaħ bin *Amos* imma għorrief oħrajn, li kienu jafu jaqraw il-lhudi sewwa, raw li dan ma kienx minnu, għaliex isem missier Isaia hu wieħed *Amoż*, fil-waqt li isem il-profeta hu *Għamos*. U dan ma kienx ħlief wieħed minn dawk l-iżbalji li ħadu l-għorrief!

Il-lsien malti, mhux biss igħinna nitgħallmu malajr il-lhudi u l-ilsna l-oħra tal-lvant, imma jgħinna wkoll biex nifhmu xi kliem b'dawn l-ilsna, li billi l-lum mejtin, ma jistâx jiftiehem sewwa. Darba waħda konna qegħdin infissru mil-lhudi l-profeta Isaia, u ġietna l-kelma *qippod*. Is-surmast qal illi l-għorrief ma kinux jaqblu fuq it-tifsir ta' din il-kelma lhudija, imma li aktarx kienet tfisser bhima bix-xewk. Hawn jien ħarist lejn sieħbi, Malti bħali, (1) u għedt lis-surmast li aħna Malta għandna bhima bix-xewk li nsejħulha *qanfud*. Mela *qippod* m'hix ħlief il-qanfud, biss aħna daħħalna *n*, u biddilna l-*p* f'*f*.– żewġ ittri li ta' sikwit jitbiddlu. Hekk daħħalna wkoll *n* fil-lhudi *ħażir* u għamilnieh *ħanżir*. U hawn intbaht li ħafna kliem malti m'hux ħlief kliem lhudi b'*n* miżjuda. U dan għenni ħafna fl-istudju tal-Bibbja.

Ara kemm hu hekk.

Mita konna qegħdin infissru l-ktieb tal-Genesi, u ġejna fejn igħid li Alla kien għadu ma bagħatx xita fuq l-art, imma kien jitla' l-*ed* u jsaqqi l-art kollha, inqalgħet taħwida fuq il-kelma lhudija *ed*. S. Ġlormu, fil-Volgata, fissirha u qal *fons* jiġifieri *għajn*. Imma s-surmast tagħna (2) kien igħid li tfisser *fwar*. Jien ħsibt u rġajt ħsibt, żidt dik l-*n* tal-malti u ġiet *ned*; *ned* tixbah lill-kelma maltija *nida*, u għedt: hawn aħna, *ed* hija *nida*, li f'dak iż-żmien kienet issaqqi l-art flok ix-xita. Hekk il-malti kien għajnuna kbira għalija!

Mhux biss. Min irid imur fl-artijiet tal-lvant għat-tfittix li semmejna fuq, ikollu x'jaqsam man-nies ta' dawk l-artijiet, li l-biċċa l-kbira huma Għarab u jitkellmu bil-għarbi. Issa l-għarbi jixbah ħafna lill-malti u aħna l-Maltin nitgħallmuh f'radda ta'

(1) Dun Karm Zammit tan-Naxxar.

(2) P. E. Mechineau S. J. (Alla jaħfirlu).

salib, u għalhekk, wieħed ikun jista' jitkellem ma' dawk in-nies u jifhimhom bla ma jħallihom iqarrqu bih. Hawn il-malti jgħinna wkoll.

Huwa l-malti għat-tiżjin ta' moħħna u għall-għerf biss igħinna? Bil-malti ma naqalgħux ħobż? Min igħid hekk, ikun qiegħed jitqarraq bil-bosta. Għal dak li għidna fuq—li l-malti jixbah l-għarbi u li għalhekk aħna l-Maltin malajr nitgħallmu l-għarbi—kemm maltin qegħdin jaqilgħu ħobżhom mal-Għarab fl-Alġerija fit-Tunisija, (u kienu fit-Tripolitanja) u fl-Arabja u fl-Afrika wkoll!

Mela l-malti jiswielna għal kollox, jiswielna għal ruħna, jiswielna għal ġisimna, u jekk ma kienx hekk, il-malti għandna nħobbuh, ingħożżuh u nitgħallmuh, għax hu l-ilsien tagħna, l-ilsien ta' art twelidna, l-ilsien ta' ommijietna, l-ilsien li hu wieħed minn l-eqdem tad-dinja, li bih għedna l-ewwel kelmiet ta' ħajjietna.

Dun Pietru Pawl.